

نسخ خطی شرقی و فهرست کتب خطی در شوروی

عبدالحسین حائری

رستم علیف خاور شناس محقق و معاصر شوروی در باره نسخ خطی شرقی (عربی) موجود در کتابخانه های اتحاد جماهیر شوروی و تاریخچه نگارش فهرست کتب خطی در آن کشور گزارش جالب نوشته اند و در ضمن آن درباره عوامل گرد آمدن نسخ خطی و بخصوص کتب اسلامی در کشور روسیه بحثی تحقیقی کرده اند. و در پایان گزارش خود فهرستی اجمالی از کهنه ترین نسخ خطی عربی موجود در آن کشور نگاشته اند.

گزارش آقای «علیف» را وزارت فرهنگ و هدایت افکار ملی سوریه بزبان عربی منتشر ساخته (گویا خاورشناس محترم اصولاً مقاله خود را برای نشریه وزارتخانه مزبور و بزبان عربی نوشته اند).

این بنده قسمت هائی از آن مقاله را که خود، از آن بیشتر بهره برده بود و برای نشر در مجله وحید مناسب تر میدید در اینجا نقل میکند.

در اتحاد جماهیر شوروی کتابخانه های بسیاری است که برخی خاص کتب خطی شرقی است و برخی دیگر از آنها بخشی خاص بنسخ خطی دارد. بهترین این کتابخانه ها از این قرارند:

۱- کتابخانه مرکز انجمن ملل آسیائی لنینگراد.

- ۲- کتابخانه سالتیکوف سیدرین در لنینگراد .
- ۳- کتابخانه دانشکده تحقیقات شرقی در دانشگاه لنینگراد .
- ۴- کتابخانه انجمن خاورشناسی « ابوریحان بیرونی » در تاشکند .
- ۵- کتابخانه انجمن خاورشناسی تاجیکستان (در شهر دوسامبی)
- ۶- کتابخانه دانشگاه قازان پایتخت جمهوری تاتارستان .
- (در کتابخانه هایی که تا اینجا یاد کردیم هر یک بخشی خاص به نسخ خطی شرقی اختصاص دارد) .
- ۷- کتابخانه وابسته به آکادمی علوم آذربایجان شوروی در باکو .
- ۸- کتابخانه وابسته به تیلیس پایتخت « جورجیا » .
- ۹- کتابخانه « ماخات قالا » پایتخت جمهوری داغستان .
- ۱۰- کتابخانه ای در « ماتنا داران » از جمهوری ارمنستان شوروی .
- ۱۱- کتابخانه ای در « آلمان » یا « آتا » پایتخت قرقیزستان .
- این کتابخانه ها همه مخصوص اند به نسخ خطی شرقی و در پایتخت های بسیاری دیگر از جمهوریهای شوروی که در این جا یاد نکردیم نیز نظیر همین گنجینه های کتب خطی وجود دارد .
- شماره مجلدات نسخ خطی موجود در مجموع این کتابخانه ها بیش از ۶۰ هزار است و بیشتر این کتابها درباره موضوعات زیرند :
- قرآن کریم ، تفسیر ، حدیث ، شرح حدیث از عامه و خاصه و نیز از صوفیه ، فقه عا ، تاریخ مذاهب اسلامی ، انجیل و تورا ، تاریخ و فلسفه تصوف ، فلسفه ، منطق ، علم الاجتماع ، سیاست ، نحو و صرف ، فقه اللغة ، عروض ، بلاغت ، شعرو نثر فنی (تراجم و سیر ، قاموسهای جغرافیایی ، سفرنامه ها ، ریاضیات (حساب) ، هندسه فلکیات و علم اسطرلاب و فیزیک) ، طبیعیات (معادن ، گیاه شناسی ، حیوان شناسی) ، کیمیا ، طب ، داروسازی فنون جنگ .
- اما نکته ای که جلب نظر میکند آنست که در مخازن نسخ خطی در اتحاد جماهیر شوروی ، قرآن و کتب مذهبی و همچنین مجموعه های اشعار و نامه ها و کتابهای تاریخی بیش از دیگر موضوعات دیده میشود .

خاورشناس دانشمند شوروی نویسنده این گزارش، در باره عوامل تاریخی فراهم آمدن این رقم بزرگ از نسخ خطی شرقی و بخصوص عربی و کتب مذهبی و ادبی در اتحاد جماهیر شوروی به بحثی مستدل و تحقیقی پرداخته اند که امیدوارم در وقتی دیگر و شاید دنباله این گفتار آنرا نقل کنم.

اکنون، نخست فهرستهای کتب خطی شوروی که انتشار یافته و یا نزدیک به انتشار است و کارهایی که دانشمندان شوروی در این باره کرده و میکنند و سپس فهرستی از مهم ترین و کهنه ترین نسخه های عربی موجود در آن دیار را از نوشته خاورشناس مزبور الذکر، نقل میکنم.

۱ - فهرست نسخ خطی عربی در شوروی

در قرن گذشته، آکادمی «دورن» برای نسخ خطی موجود در کتابخانه «سالتیکوف سیدرین» لنینگراد، فهرستی توصیفی و بزرگ فراهم آورد و بزبان فرانسه منتشر ساخت. پس از انتشار این فهرست، شماره نسخ خطی کتابخانه مزبور و بفرزونی نهاد و از این روجمعی از استادان: خائیکوف، تروتسکیا، بولغا کوف و علیوف همت بر تالیف فهرستی دیگر گذاشتند و همه نسخ خطی موجود در کتابخانه «سالتیکوف...» را معرفی کردند و بزبان روسی منتشر ساختند.

جمعی دیگر از خاورشناسان بنام، مانند روزن، کراچکوسفکی و بلیانف و کراچکوسفکیا در باره نسخ خطی موجود در بخش کتب خطی انجمن ملسل آسیای لنینگراد، به کار و تحقیق پرداختند و نتایج مطالعات و تحقیقات خود را منتشر ساختند مانند:

مجموعه ملاقات «روزن» که بزبان فرانسه و روسی انتشار یافت، و نیز مجموعه هایی از کراچکوسفکی که با عنوان های: «نسخ خطی عربی که از جانب قفقاز رسیده اند» (در اثناء جنگ اول جهانی) و «نسخ خطی کتابخانه گریگوری (گریغوریس) چهارم...»